

CZU: 334.722:[336.56+659.23](478)

UDC: 334.722:[336.56+659.23](478)

ACCESUL LA SERVICIILE DE SUPPORT PENTRU DEZVOLTAREA AFACERILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA: REZULTATELE CHESTIONĂRII ÎNTRERINDERILOR

*Dr., cercetător științific coordonator,
Victoria FALA, INCE al ASEM
clipavictoria@gmail.com
ORCID 0000-0002-7451-5424*

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2024.130.007>

ACCESS TO BUSINESS DEVELOPMENT SERVICES IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA: RESULTS OF ENTERPRISE SURVEY

*PhD, coordinator scientific researcher
Victoria FALA, NIER of ASEM
clipavictoria@gmail.com
ORCID 0000-0002-7451-5424*

DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2024.130.007>

În ultimul deceniu, crizele economice recurente au evidențiat vulnerabilitatea afacerilor locale și reziliența redusă a acestora la șocurile economice. Această fragilitate persistă, deși au fost înregistrate îmbunătățiri recente ale cadrului instituțional și ale politicilor de dezvoltare a afacerilor din Moldova. În cadrul prezentei lucrări este analizată structura instituțională și serviciile de suport oferite în Moldova pentru dezvoltarea afacerilor. Prin intermediul unui sondaj adresat întreprinderilor, cercetarea identifică domeniile critice în care sprijinul pentru antreprenori rămâne insuficient. Rezultatele cercetării evidențiază faptul că serviciile legate de gestionarea crizelor și a insolvabilității, achiziția și implementarea inovațiilor, promovarea exporturilor, precum și recrutarea, și evaluarea personalului sunt printre cele mai puțin accesibile întreprinderilor. Aceste constatări au permis formularea unor recomandări, ce ar putea contribui la ajustarea politicilor publice în vederea consolidării ecosistemului de afaceri din Republica Moldova și creșterii rezilienței întreprinderilor.

Cuvinte-cheie: antreprenoriat, IMM, reziliență, servicii de suport pentru afaceri.

JEL: H12, G38, L26.

Introducere

Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană 2030” stabilește viziunea strategică de dezvoltare a țării pe termen lung: asigurarea cetățenilor cu venituri din surse sus-

Over the past decade, recurring economic crises have highlighted the vulnerability of local businesses and their low resilience to economic shocks. This fragility persists despite recent advancements in Moldova's business institutional framework and development policies. This paper examines the core institutional framework and support services available for business development in the Republic of Moldova. Based on the results of an enterprise survey, the study identifies key areas where support for entrepreneurs remains insufficient. The research findings highlight that services related to crisis and insolvency management, innovation procurement and implementation, export promotion, personnel recruitment and assessment are least accessible for enterprises. The results of the research provide a foundation for recommendations aimed at refining public policies to enhance Moldova's business ecosystem and increasing resilience of local enterprises.

Keywords: entrepreneurship, SME, resilience, Business support services.

JEL: H12, G38, L26.

Introduction

The National Development Strategy “European Moldova 2030” set the country's strategic vision for long-term development – ensuring population with income from sustainable sources and reducing inequalities. Currently, the gap between Moldova's Gross Do-

tenabile și reducerea inegalităților. În prezent, diferența dintre Produsul Intern Brut (PIB) pe cap de locuitor și productivitatea muncii în Republica Moldova, comparativ cu țările UE, este considerabilă, iar întreprinderile se confruntă cu constrângeri critice care le împiedică să concureze atât pe plan internațional, cât și pe piața internă. Crizele economice frecvente din ultimul deceniu au accentuat vulnerabilitatea afacerilor locale și reziliența redusă a acestora la șocuri.

Printre principalele obstacole întâmpinate de antreprenorii din Moldova se numără: lipsa forței de muncă calificată, instabilitatea politicilor publice și accesul limitat la finanțare – factori care au un impact negativ asupra productivității muncii și împiedică dezvoltarea afacerilor în țară [1]. Republica Moldova are, de asemenea, o piață internă mică, care reprezintă un alt impediment pentru întreprinderi în procesul de creștere a competitivității.

Un sondaj realizat în anul 2021, în rândul întreprinderilor, a relevat că aproximativ o treime dintre antreprenori considerau lipsa accesului la serviciile de gestionare a crizelor, administrare a insolvențelor afacerilor și de susținere a exporturilor drept obstacole majore [2]. În plus, aceștia au semnalat că autoritățile publice nu acordă suficientă atenție opiniilor înaintate de întreprinderi în procesul de luare a deciziilor [3]. Un alt sondaj efectuat în rândul întreprinderilor cu capital străin din Moldova a evidențiat faptul că acordarea de stimulente financiare furnizorilor locali, investițiile în infrastructură, simplificarea procedurilor fiscale și oferirea de instruire ar putea crește semnificativ competitivitatea furnizorilor locali și integrarea acestora în lanțurile de aprovizionare ale investițiilor străine directe (ISD) [4].

Cadrul instituțional și de reglementare a afacerilor din Moldova se află în proces de îmbunătățire, prin implementarea unei politici mai bune de sprijin pentru dezvoltarea întreprinderilor mici și mijlocii (IMM), aliniată, în mare parte, la practicile europene. Conform Indicelui de Politici pentru IMM-uri (2024), din anul 2020, Moldova a realizat progrese notabile în conceperea și implementarea unor politici mai bune de sprijin pentru IMM-uri, pe multe dimensiuni ale indicelui. Astfel, țara înregistrează

mestic Product (GDP) per capita and labour productivity compared to those of EU countries is huge, while business face a lot of critical constraints to compete internationally and even on internal market. The frequent economic crises of the last decade have highlighted the vulnerability of local businesses and their reduced resilience to shocks.

Among the main constraints for entrepreneurs in the Republic of Moldova include: lack of qualified workforce, policy instability and access to financing – constraints that negatively impact productivity and limit the development of businesses in the country [1]. The Republic of Moldova also has a small internal market which represents another obstacle for businesses in the process of increasing competitiveness.

A business survey that was carried out in 2021 concluded that about one-third of entrepreneurs viewed the lack of access to crisis recovery, bankruptcy prevention, and export support services as major obstacles [2]. Additionally, many entrepreneurs mentioned that public authorities did not sufficiently consider business opinions in decision-making processes [3]. Another survey conducted with FDI companies in Moldova highlighted that providing financial incentives to local suppliers, investing in infrastructure, simplifying tax procedures, and offering training could significantly enhance the competitiveness of local suppliers and their integration into FDI supply chains [4].

Institutional and regulatory framework for business development is improving in Republic of Moldova, including an ambitious support policy for small and medium enterprises (SME) is implemented, that is largely aligned with European practices. According to the SME Policy Index (2024), Republic of Moldova has made significant progress to design and implement better policies to support SMEs since 2020 across many of the measurable dimensions of the index and performed better comparative to the average of Eastern Partner Countries. Although Moldova has a rather low scores for many pillars that forms the SME policy index comparative to the maximum limit, including Progress in the *business development services dimension with a*

performanțe superioare comparativ cu media țărilor Parteneriatului Estic. Cu toate acestea, Moldova mai are de realizat progrese pentru a atinge scorul maxim la mulți dintre pilonii care formează indicele, inclusiv în ceea ce privește *serviciile de suport pentru dezvoltarea afacerilor*. Acestea au fost evaluate în anul 2024 cu un scor de 3,69 din 5 – superior celui din Armenia, Azerbaidjan și Ucraina, dar semnificativ mai mic față de Georgia [5].

Guvernele pot influența considerabil performanța întreprinderilor prin creșterea accesului acestora la surse alternative de finanțare. Cu toate acestea, eficacitatea instrumentelor de sprijin variază în funcție de nevoile specifice ale IMM-urilor și de contextul economic general. Programele prost concepute, însă, pot duce la dependență sau alocarea inadecvată a resurselor [6], [7]. Colaborarea dintre sectorul public și cel privat poate spori eficiența acestor inițiative, subliniind necesitatea adaptării locale a serviciilor guvernamentale [7], [8]. Totuși, birocrația și lipsa accesului antreprenorilor la informații privind programele de dezvoltare a afacerilor existente pot diminua eficiența asistenței oferite. De asemenea, multe întreprinderi întâmpină dificultăți în accesarea programelor de finanțare [9], [6]. Țările cu sisteme bine dezvoltate de susținere a afacerilor înregistrează, de regulă, rezultate economice mai bune [8]. În perioada de criză economică, precum a fost pandemia COVID-19, sprijinul financiar adaptat la necesitățile întreprinderilor a fost esențial pentru supraviețuirea sectoarelor vulnerabile, subliniind rolul vital al Guvernului în stabilizarea economică [9].

Prezenta lucrare analizează măsura în care antreprenorii din Moldova au acces la diverse servicii de sprijin pentru dezvoltarea afacerilor, la materii prime, materiale, echipamente noi, tehnologii și spații de lucru, evidențiind domeniile critice cărora autoritățile publice ar trebui să le acorde o atenție sporită, în vederea susținerii antreprenoriatului pentru a deveni mai competitiv și mai rezilient la crize.

Metode de cercetare aplicate

Dat fiind faptul că serviciile de suport pentru dezvoltarea afacerilor constituie un pilon al ecosistemului antreprenorial din Moldova, in-

score of 3,69 out of 5, that is higher comparative to Armenia, Azerbaijan, and Ukraine, but significantly lower comparative to Georgia [5].

Researches on state support's impact on business development reveals that Government assistance can significantly influence business performance offering alternative sources of financing. However, the effectiveness varies based on the specific needs of SMEs and the broader economic context. Thus, poorly designed programs may lead to dependency or resource misallocation [6], [7]. Collaborations between public and private sectors can further improve the effectiveness of these initiatives, emphasizing the need for local contextualization [7], [8]. However, challenges such as bureaucratic hurdles and lack of awareness about available support can hinder the effective delivery of assistance to businesses. At the same many companies report difficulties in navigating the application processes for funding [9], [6]. Countries with well-developed support systems tend to achieve better economic outcomes, as financial aid and training significantly bolster innovative firms' performance [8]. In economic crises like the COVID-19 pandemic, tailored financial support has been essential for the survival of vulnerable sectors, illustrating the vital role of government in economic stabilization [9].

This paper lightens the extent to which entrepreneurs in Moldova have access to various business development support services, including raw materials, supplies, new equipment, technologies, and workspaces. It highlights several critical areas that public authorities should consider to support entrepreneurs in becoming more competitive and resilient to crises.

Applied research methodology

Given that business development support services are a pillar of the entrepreneurial ecosystem in Moldova, influenced by many socio-economic and cultural factors, the author used a complex and systemic research approach in this paper.

To identify business development support services less affordable to entrepreneurs a business survey was carried out between June and October 2022 within the project 20220.80009.0807.38

fluențat de numeroși factori socio-economici și culturali, autorul a utilizat o abordare de cercetare complexă și sistemică în cadrul prezentei lucrări.

Pentru a identifica domeniile în care serviciile de suport pentru dezvoltarea afacerilor sunt puțin accesibile pentru antreprenori, a fost realizat un sondaj în rândul întreprinderilor, în perioada iunie-octombrie, în cadrul proiectului 20220.80009.0807.38, intitulat „Evaluarea multidimensională și dezvoltarea ecosistemului antreprenorial la nivel național și regional în vederea impulsivării sectorului IMM în Republica Moldova”. Sondajul a fost realizat cu participarea a 204 de întreprinderi din Moldova. Antreprenorii au fost invitați să evalueze, pe o scală de cinci puncte, accesul la diverse tipuri de servicii pentru antreprenori. Astfel, sondajul a utilizat scala Likert de cinci puncte, cu valori de la -2 („obstacol semnificativ”) la 2 („avantaj semnificativ”). De asemenea, aceștia au fost rugați să se pronunțe asupra evoluției accesului la fiecare tip de servicii în perioada anului 2021 comparativ cu anul 2019. Datele colectate au fost analizate cu ajutorul programului SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Rezultatele obținute sunt discutate de către autor în secțiunea ce urmează.

Rezultate și discuții

Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării (MDED) este instituția responsabilă de elaborarea politicilor economice, axându-se preponderent pe: (1) dezvoltarea antreprenoriatului, în special a IMM-urilor; (2) gestionarea proprietății publice; (3) tehnologiile informaționale, digitalizarea, comunicațiile; (4) infrastructura de calitate; (5) atragerea investițiilor și (6) cooperarea economică internațională. De asemenea, Ministerul joacă un rol-cheie în implementarea politicilor în domeniile date.

„Programul Național de Promovare a Antreprenoriatului și Creștere a Competitivității pentru 2023-2027” constituie principalul document de politici care susține dezvoltarea antreprenoriatului în Moldova. Scopul programului este de a asigura o economie competitivă, durabilă și incluzivă, prin creșterea productivității întreprinderilor locale, îmbunătățirea condițiilor de muncă și creșterea numărului de întreprinderi formale [10].

“Multidimensional assessment and development of the entrepreneurial ecosystem at the national and regional level in order to boost the SME sector in the Republic of Moldova”. The survey was conducted with the participation of 204 Moldovan entrepreneurs. Entrepreneurs were asked to rate, on a 5-point scale, access to different types of services for entrepreneurs. Hence the survey used a five-point Likert scale with scores from -2 (“significant obstacle”) to 2 (“significant advantage”). Entrepreneurs were also asked to compare access to each type of services in 2021 versus 2019. Data was analysed using SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). The obtained results are discussed by the author in the following section.

Findings and discussions

The Ministry of Economic Development and Digitalization (MEDD) is the institution responsible for economic policy formulation, particularly in: (1) entrepreneurship development and specifically micro, small, and medium enterprises (SMEs); (2) public property management; (3) information technologies, digitalization and communications; (4) quality infrastructure; (5) investments attraction and (6) international economic cooperation. The Ministry also plays a key role in policy implementation across these areas.

“The National Programme for Promoting Entrepreneurship and Increasing Competitiveness 2023-2027” serves as the primary policy framework supporting entrepreneurship development in Moldova. Its goal is to foster a competitive, sustainable, and inclusive economy by boosting local business productivity, enhancing working conditions and increasing the number of formal businesses [10].

Various investment platforms have been developed in Republic of Moldova to support the country’s socio-economic development, encouraging the production of goods and services and creating job opportunities.

The Moldova Innovation and Technology Park (MITP) is one of the platforms created to facilitate structural transformations in the national economy. The establishment of the park aimed to boost one of the most attractive econo-

În Republica Moldova au fost create diverse platforme de investiții, cu scopul de a sprijini dezvoltarea socio-economică a țării, prin stimularea producției de bunuri și servicii, precum și prin extinderea oportunităților de angajare.

Parcul Tehnologic de Inovare Moldova (MITP) este una dintre platformele create pentru a facilita transformările structurale în economia națională. Crearea parcului a avut drept scop impulsivarea uneia dintre cele mai atractive activități economice pentru investitorii internaționali: serviciile tehnologiei informației și comunicațiilor (ITC). Până la sfârșitul anului 2023, după cinci ani de existență, parcul avea peste 1.621 de rezidenți activi, majoritatea fiind întreprinderi micro și mici (tabelul 1). Numărul rezidenților Parcului a crescut de cinci ori față de 2018. În cadrul acestuia activează 237 de companii cu capital străin din 38 de țări, inclusiv: SUA, România, Germania, Italia, Marea Britanie și Olanda [11].

mic activities for international investors: information and communications technology (ICT) services. By the end of 2023, after five years of activity, the park had over 1,621 active residents, the majority of residents being micro and small enterprises (table 1). The number of residents in the park increased fivefold compared to 2018. Within the park, there are 237 companies with foreign capital from approximately 38 countries, such as the USA, Romania, Germany, Italy, the UK, and the Netherlands [11].

Tabelul 1/Table 1

**Structura rezidenților parcului IT după dimensiune, 2023/
Structure of Resident Enterprises in MITP by Size, 2023**

Dimensiune/Size	Micro și mici/ Micro & Small	Medii/Medium	Mari/Large
Numărul întreprinderilor/ Number of enterprises	94% (1136)	5% (57)	1% (9)

Sursa: elaborat în baza sursei [11]/**Source:** developed by the author based on [11]

Notă: Au fost luate în considerare doar întreprinderile care au activat pe tot parcursul anului/

Note: Only enterprises that were active the hole year have been taken into consideration

Parcul oferă rezidenților beneficii specifice, menite să reducă povara fiscală și să soluționeze provocările legate de recrutarea forței de muncă. Conform datelor MITP, rezidenții parcului contribuie cu 4,2% la crearea PIB-lui, iar 88% din vânzările totale de produse și servicii IT ale acestora sunt destinate exportului. Acest lucru indică o puternică orientare a întreprinderilor din parc către piețele externe [11].

Dezvoltarea sectorului TIC a fost încurajată și de alte inițiative guvernamentale, cum ar fi „Strategia de dezvoltare a industriei tehnologiei informației și a ecosistemului de inovare digitală pentru perioada 2018-2023”, aprobată prin Hotărârea Guvernului nr. 904 din

The park offers residents specific benefits aimed at reducing the tax burden and addressing challenges related to workforce recruitment. According to MITP data, park residents generate 4,2% of GDP and 88% of total sales of IT products and services of residents are exports, indicating a strong orientation toward foreign markets of enterprises within the Park [11].

The development of the ICT sector has also been encouraged by other Government initiatives, such as the “Information Technology Industry and Digital Innovation Ecosystem Development Strategy for 2018-2023”, approved by Government Decision No.904 of 24.09.2018. “The Republic of Moldova Digital Transformation Strategy

24.09.2018. „Strategia de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030” este un instrument important pentru canalizarea eforturilor de transformare digitală a țării [12].

Moldova are 6 zone economice libere (ZEL) și 10 parcuri industriale (PI), create pentru a sprijini sectorul industrial și a reduce decalajele de dezvoltare regională. În zonele economice libere erau 258 de rezidenți activi în 2023. Aceștia beneficiază de o serie de avantaje, cum ar fi: (1) scutiri de impozitul pe venit (100%, 50% sau 25%), TVA și accize și (2) accesul la infrastructura de transport. De la înființare și până la sfârșitul anului 2023, investițiile în zonele economice libere au însumat 586,1 milioane USD, reprezentând 3,4% din totalul investițiilor private în economia națională. Forța de muncă în ZEL-uri constituie 15996 de persoane. Activitatea principală a rezidenților este industria, iar circa 90% din bunurile și serviciile produse în aceste zone sunt exportate, ceea ce constituie 22,8% din totalul exporturilor în 2023 [13].

La sfârșitul anului 2023, în parcurile industriale activau 118 agenți economici, care asigurau locuri de muncă pentru 3.506 persoane. Stocul de investiții în PI constituia aproximativ 4.145 milioane MDL (aproximativ 230 mil. USD) la finele anului 2023. De asemenea, stocul de investiții este concentrat în proporție de 93,6% în patru PI: Tracom (Chișinău), Triventa Cavi Development (Chișinău), Edinet și Răut (Bălți) [14].

La sfârșitul anului 2020, pentru a crește productivitatea și a crea locuri de muncă în industrie, a fost aprobat un program pilot pentru dezvoltarea Platformelor Industriale Multifuncționale (PIM). Prin această inițiativă, Guvernul și-a propus să înființeze 18 platforme în diferite regiuni ale țării. Aceste platforme sunt definite ca teritorii desemnate de proprietate publică, aparținând unităților administrativ-teritoriale, dotate cu infrastructura necesară, unde se desfășoară activități economice – în principal industriale – pentru a valorifica potențialul uman și material al regiunilor respective [15]. Ultimul raport privind implementarea Programului, a fost elaborat, însă, în anul 2022, prezentând progresele înregistrate în identificarea spațiilor și demararea lucrărilor necesare pentru pregătirea creării PIM. Astfel, se

for 2023-2030” is an important tool for guiding Moldova’s digital transformation efforts [12].

Moldova has 6 Free Economic Zones (FEZ) and 10 industrial parks (IPs) created to support the industrial sector and reduce regional development gaps. In FEZ were 258 active residents by the end of 2023. They offer investors a series of benefits, such as: (1) income tax exemptions (100%, 50% or 25%), VAT exemptions, excise exemptions, and (2) access to transport infrastructure. From their inception to the end of 2023, investments in FEZs totalled USD586.1 million, representing 3,4% of total private investments in national economy, with the resident workforce amounting to 15,996 people. The primary activity in the FEZs is industry, and about 90% of the goods and services produced in these zones were exported, constituting 22.8% of total exports in 2023 [13].

There were operating 118 economic agents in the industrial Parks at the end of 2023 year that was employing 3506 persons. The investment stock in IPs is around 4145 million MDL (about 230 mil. USD), lower than that in FEZs and is concentrated (93,6%) in four IPs: Tracom (Chișinău), Triventa Cavi Development (Chisinau), Edinet, and Raut (Balti)[14].

At the end of 2020, a pilot program for creating Multifunctional Industrial Platforms (MIP) was approved to increase productivity and create industrial jobs. Through this initiative, the government aimed to create 18 such platforms across various regions. These platforms are designated territories of public property belonging to administrative-territorial units, equipped with necessary infrastructure, where economic activities – mainly industrial – are conducted to capitalize on the human and material potential of the respective regions [15]. Although, the most recent report on the implementation of the Program was issued in 2022, outlining the progress made by central and local authorities in identifying locations and initiating the necessary work to prepare for the establishment of the Multifunctional Industrial Platforms. Thus, the need for an updated report in this regard is evident.

The Entrepreneurship Development Organization (ODA) is a public institution under the

constată necesitatea elaborării unui raport actualizat, care să reflecte situația în acest domeniu.

Organizația pentru Dezvoltarea Antreprenoriatului (ODA) este o instituție publică din cadrul MDED, responsabilă de crearea și implementarea diferitelor programe de dezvoltare a IMM-urilor. Instituția oferă IMM-urilor servicii de consultanță și instruire în diverse domenii, contribuind astfel la dezvoltarea capitalului uman în etapele de inițiere, dezvoltare și extindere a afacerilor. În 2013, cu sprijinul UE, a fost creată Rețeaua Incubatoarelor de Afaceri din Moldova de către ODIMM (Organizația pentru Dezvoltarea Întreprinderilor Mici și Mijlocii) – predecesoarea ODA. Această rețea include 11 incubatoare situate în Ștefan-Vodă, Dubăsari, Leova, Ceadăr-Lunga, Rezina, Nisporeni, Sângerei, Soroca, Cimișlia, Cahul și Călărași. În cadrul incubatoarelor, rezidenții beneficiază de spații la costuri reduse, consultanță și îndrumare în afaceri, precum și diverse servicii administrative și tehnice.

Prin intermediul ODA, MDED subvenționează anumite cheltuieli aferente organizării și implementării învățământului dual, cu scopul de a ajuta întreprinderile să facă față provocărilor legate de recrutarea forței de muncă calificată. De asemenea, ODA facilitează participarea IMM-urilor la expoziții și târguri naționale.

ODA implementează numeroase programe relevante pentru sprijinirea antreprenoriatului și a competitivității întreprinderilor, oferind asistență în domenii precum: durabilitatea mediului, transformarea digitală, re tehnologizarea, internaționalizarea, susținerea implementării inovațiilor digitale și crearea start-up-urilor tehnologice. Aceste programe sunt concepute pentru a răspunde nevoilor de dezvoltare ale întreprinderilor locale în vederea depășirii atât a provocărilor cronice, cât și a celor generate de crizele recente, contribuind astfel la creșterea rezilienței acestora. La fel, ODA este responsabilă de gestionarea Fondului de garantare a creditelor oferite IMM-urilor. Misiunea Fondului este de a facilita accesul la credite a IMM-urilor care nu dispun de garanții suficiente prin emiterea de garanții financiare în favoarea entităților din sectorul financiar [16].

În pofida popularității și beneficiilor aduse de implementarea programelor ODIMM, acestea

MEDD, responsible for creating and implementing various SME development programs. The institution provides consultancy and training services to SMEs in various fields that contribute to human capital development at the stages of business initiation, development, and expansion. In 2013, the Business Incubators Network of Moldova was established by ODIMM (now ODA) with the support of the European Union. This network includes 11 incubators located in Ștefan-Voda, Dubăsari, Leova, Ceadăr-Lunga, Rezina, Nisporeni, Sângerei, Soroca, Cimișlia, Cahul, and Călărași. Within these incubators, residents benefit from low-cost spaces, business consultancy and guidance, administrative and technical services.

Through ODA, the Ministry of Economic Development and Digitalization subsidizes certain expenses related to organizing and implementing dual education to help businesses address the challenges of finding qualified workforce; it also supports SME participation in national exhibitions and fairs.

Currently, ODA implements many relevant programs to support entrepreneurship and enterprise competitiveness, providing assistance in areas such as: environmental sustainability, digital transformation, re-technologization, and international business expansion, as well as direct support for digital innovations and technology startups. These programs are designed to meet the development needs of local enterprises to address both chronic systemic challenges and those arising from recent crises, helping them become more resilient. In addition to these programs, ODA is responsible for managing the State Guarantee Fund for SME Credits, whose mission is to facilitate access for SMEs that lack sufficient collateral by issuing financial guarantees in favour of financial sector entities for the purpose of securing loans [16].

Despite the considerable popularity and benefits of ODIMM's programs, they have not been sufficient to fundamentally transform or drive the SME sector, and should be seen as complementary measures to policies aimed at creating a supportive business environment for

nu au fost suficiente pentru a schimba esențial și a impulsiona sectorul IMM și trebuie privite ca măsuri complementare politicilor generale de creare a mediului de afaceri favorabil și de susținere a IMM-urilor [17]. Totodată, acestea sunt percepute într-o anumită măsură ca discriminatorii față de actorii economici care au reușit să se dezvolte în lipsa unor programe similare de suport. În plus, rezultatele programelor implementate nu sunt evaluate sistematic la etapa post-realizare, iar continuitatea acțiunilor implementate nu este mereu asigurată.

Pe lângă ODA, Agenția de Investiții (AI) este o autoritate administrativă centrală în subordinea Guvernului, care are misiunea de a implementa politicile statului în domeniile de promovare, atragere și localizare a investițiilor, de promovare a exportului și a turismului, intersectându-se astfel în activitatea sa cu ODA. AI susține mediul de afaceri prin realizarea studiilor de piață, organizarea târgurilor internaționale, susținerea potențialilor investitori străini în procesul de lansare și dezvoltare a proiectelor, organizarea instruirilor în domeniul exporturilor pentru antreprenorii autohtoni, organizarea evenimentelor în țară și peste hotare în scopul facilitării promovării exportului și atragerii investițiilor atât pe plan național, cât și internațional.

În perioada 2016-2020, alături de Ministerul Economiei și Infrastructurii, AI a jucat un rol-cheie în implementarea „Planului de acțiune al Strategiei naționale pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor în perioada 2016-2020”. Agenția a avut responsabilitatea de a desfășura acțiuni menite să dezvolte infrastructura industrială, să consolideze legăturile dintre investițiile străine directe și economia națională și să dezvolte instrumente de sprijin financiar pentru creșterea capacității de export a producătorilor locali [18].

Conform raportului intermediar de evaluare a impactului implementării Strategiei Naționale de Atragere a Investițiilor și de Promovare a Exporturilor pentru anii 2016-2020 s-a constatat un grad redus de implementare a planului de acțiuni de către MIEPO. Printre cauzele principale ale acestui rezultat s-au numărat: aprobarea cu întârziere a bugetului Programului „Promova-

SMEs [17]. At the same time, these programs can be somewhat discriminatory against economic actors who have managed to grow without similar support programs. Additionally, the outcomes of these programs are not evaluated post-implementation, and the continuity of actions is not always ensured.

Besides ODA, the Investment Agency (AI) is the central administrative authority under the Government, tasked with implementing state policies in the areas of investment promotion, attraction, and localization, as well as export and tourism promotion, intersecting in its work with ODA. The Agency supports enterprises by conducting market studies, organizing international fairs, assisting potential foreign investors in launching and developing their projects, providing export training for local entrepreneurs, and organizing events domestically and abroad to facilitate export promotion and investment attraction.

Between 2016-2020, alongside the Ministry of Economy and Infrastructure, the Investment Agency played a key role in implementing the “Action Plan of the National Strategy for Investment Attraction and Export Promotion for 2016-2020”. The agency was required to carry out actions aimed at developing industrial infrastructure, strengthening ties between foreign direct investments and the economy, and developing financial support tools to increase the export capacity of local producers [18].

According to the interim evaluation report on the implementation of the National Strategy for Investment Attraction and Export Promotion for 2016-2020, there was a low level of implementation of the action plan by MIEPO due to the delayed approval of the “Export Promotion” Program budget, insufficient staffing, and a small budget, as well as organizational restructuring. Also, surveys of foreign investors in the Republic of Moldova and exporters highlighted the low rate of program beneficiaries and the limited awareness among entrepreneurs of the agency’s activities [19].

Considering the objectives of the “Investment Agency’s Strategic Development Program

rea Exportului”, insuficiența personalului angajat, bugetul redus și, nu în ultimul rând, restructurarea instituțională. Chestionarea investitorilor străini în Republica Moldova și a exportatorilor autohtoni a scos în evidență rata scăzută a beneficiarilor de programe implementate, precum și nivelul redus de cunoaștere a activității realizată de către Agenție în rândul antreprenorilor [19].

Având în vedere obiectivele „Programului de dezvoltare strategică a AI pentru perioada 2022-2026”, Instituția trebuie să faciliteze creșterea substanțială a investițiilor economice, în special a investițiilor străine, și să îmbunătățească calitatea portofoliului de proiecte investiționale. De asemenea, Agenția trebuie să ofere întreprinderilor asistență și serviciile necesare pentru: creșterea numărului de exportatori, diversificarea piețelor și a produselor, sprijinirea creșterii exporturilor de produse prelucrate cu intensitate tehnologică medie și ridicată și menținerea competitivității întreprinderilor pe piețele existente [20].

O platformă esențială care promovează dialogul dintre mediul de afaceri, factorii de decizie și donatori în vederea creării unui mediu transparent, nediscriminatoriu și favorabil mediului de afaceri este Consiliul Economic de pe lângă Prim-ministrul Republicii Moldova, înființat în 2013. Acest Consiliu funcționează prin intermediul a nouă grupuri de lucru tematice permanente, reunind peste 120 de membri. În 2022, acesta a emis o serie de recomandări și acțiuni menite să abordeze răspunsul la criza economică, digitalizarea economiei, simplificarea reglementărilor pentru antreprenori, promovarea economiei verzi și susținerea incluziunii economice [21]. Cu toate acestea, activitatea Consiliului este puternic influențată de prezența unor asociații de afaceri solide, capabile să reprezinte în mod eficient interesele comunității de afaceri în raport cu autoritățile publice și donatorii.

În Republica Moldova, se observă o creștere a numărului de întreprinderi antrenate în diverse activități profesionale, științifice, tehnice, administrative și de suport, care oferă diverse servicii întreprinderilor în procesul lor de dezvoltare. Pe parcursul anilor 2015-2021, conform datelor administrative furnizate de Biroul

for 2022-2026”, AI must facilitate substantial economic investment growth, especially foreign investment, and improve the quality of the investment project portfolio. It should also provide businesses with necessary assistance and services to increase the number of exporters, diversify markets and products, support the growth of exports of processed products with medium and high technology intensity, and maintain competitiveness of companies in existing markets [20].

A pivotal platform fostering dialogue among business stakeholders, policymakers, and donors to create a transparent, non-discriminatory, and business-friendly environment is the Economic Council under the Prime Minister of the Republic of Moldova, established in 2013. This Council functions through nine permanent thematic working groups, encompassing over 120 members. In 2022, it issued a series of recommendations and actions aimed at addressing crisis response, economic digitalization, entrepreneurial deregulation, green economy initiatives, and economic inclusion [21]. The Council's impact, however, is closely tied to the presence of robust business associations that effectively represent the interests of the business community to public authorities and donors.

In the Republic of Moldova, there has been a notable increase in enterprises engaged in professional, scientific, technical, administrative, and support services, which play a critical role in facilitating business development. From 2015 to 2021, according to administrative data sources offered by the National Bureau of Statistics (NBS) the number of companies and employees offering legal, accounting, labour services, administrative and other business support services have expanded. In contrast, the number of companies and workforce participation in research and development, advertising, and market research has shown a decline. The methodological changes implemented by the National Bureau of Statistics (NBS) in presenting this type of statistical data have disrupted the existing data series. However, the available information for the years 2021-2023 points to a downward trend persisted

Național de Statistică (BNS), numărul întreprinderilor și al lucrătorilor ce oferă servicii juridice, de contabilitate, administrative și de suport, prestate în principal întreprinderilor, a sporit. În același timp, este în scădere numărul întreprinderilor și al angajaților în activitățile de cercetare-dezvoltare, publicitate și activități de studiere a pieței. Schimbările metodologice operate de către BNS, în prezentarea acestui tip de date statistice, au cauzat întreruperea seriei existente de date. Totodată, informația disponibilă pentru anii 2021-2023 ne permite să constatăm că tendința de scădere s-a păstrat și în această perioadă în domeniul activităților de cercetare-dezvoltare. Acest lucru reiterează necesitatea implicării mai active a statului în consolidarea sectorului de cercetare-dezvoltare din Republica Moldova, în vederea susținerii unei creșteri economice inteligente și sustenabile.

Accesul la servicii de suport pentru dezvoltarea afacerilor, materii prime și materiale, spații de lucru, echipamente noi și tehnologii

Republica Moldova, o țară mică, dotată cu resurse naturale limitate și capacități de producție relativ reduse, impune ca întreprinderile autohtone să importe o mare parte din bunurile necesare consumului intermediar. Conform studiului *Enterprise Survey 2019*, circa 77% dintre întreprinderile intervievate utilizează materii de proveniență externă, iar proporția acestora, din totalul materialelor utilizate în producție, depășește 50% [1]. Pandemia COVID-19 și războiul de la frontiera de est au acutizat această problemă, perturbând lanțurile valorice de producție.

Chestionarea întreprinderilor, în anul 2022, realizată pentru evaluarea ecosistemului antreprenorial din Republica Moldova, permite constatarea faptului că o treime dintre întreprinderile respondente percep accesul la materii prime, materiale, tehnologii, echipamente noi și spații pentru desfășurarea activităților economice ca fiind „dificil” sau „foarte dificil”. În contrast, 35-40% dintre respondenți consideră că accesul la aceste resurse este „facil” sau „foarte facil” (figura 1). Din perspectivă regională, cota respondenților care întâmpină dificultăți în accesarea materiilor prime, materialelor, tehnologiilor și echipamentelor noi este mai mare în zona

during this period in the field of research and development activities. This highlights the need for state involvement in strengthening the research and development sector in the Republic of Moldova to support intelligent and sustainable economic growth.

Access to Business Support Services, raw materials, supplies, technology, new equipment, and workspace: survey results

The Republic of Moldova, a small country endowed with limited natural resources and relatively low production capacities, requires local enterprises to import a large part of goods necessary for intermediate consumption. According to the *Enterprise Survey 2019*, approximately 77% of the interviewed enterprises use foreign raw materials, and their proportion exceeds 50% of the materials used in production [1]. The COVID-19 pandemic and the war on the eastern border have exacerbated this issue, disrupting production value chains.

The survey of entrepreneurs conducted in 2022 to assess the entrepreneurial ecosystem in the Republic of Moldova revealed that approximately one-third of the surveyed enterprises perceived access to workspace, raw materials, supplies, technology, and new equipment, and spaces for conducting economic activities as challenging, rating it as “difficult” or “very difficult”. Conversely, 35-40% of respondents indicated that access to these resources was “easy” or “very easy” (figure 1). From a regional standpoint, the proportion of respondents experiencing challenges in accessing raw materials, supplies, new equipment, technology, and workspace was higher in the central region of the country and the municipality of Chisinau compared to the northern region.

centrală a țării și în municipiul Chișinău, comparativ cu regiunea de nord.

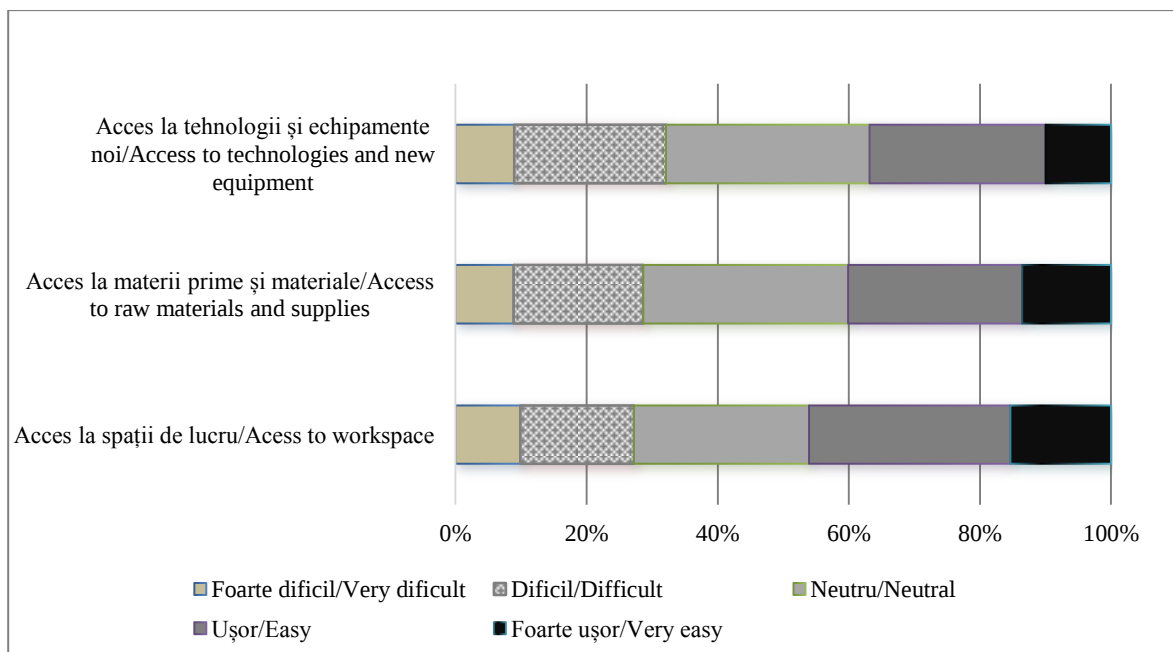

Figura 1. Accesul întreprinderilor la tehnologii, echipamente noi, materii prime, materiale și spații de lucru/
Figure 1. Access of entrepreneurs to technologies, new equipment, raw materials and supplies, workspace

Sursa: elaborată de autor în baza rezultatelor chestionarului/
Source: developed by the author based on survey results

Comparativ cu anul 2019, numărul respondenților care au raportat îmbunătățiri în ceea ce privește accesul la echipamente și tehnologii noi, în anul 2021 depășea de două ori mai mult cota celor ce au declarat că situația s-a înrăutățit, ceea ce ar putea fi explicat prin implementarea unor proiecte orientate spre susținerea întreprinderilor în acest domeniu. În același timp, jumătate din întreprinderile chestionate nu au văzut schimbări semnificative nici de îmbunătățire, nici de înrăutățire. Mai mulți respondenți au resimțit o îmbunătățire a situației (20%) în cazul spațiilor de lucru comparativ cu cei ce au perceput o înrăutățire a situației (15,2%). Totuși majoritatea respondenților nu au simțit nici o modificare (64,8%). Accesul la materii prime și materiale a fost perceput ca fiind mai dificil în opinia a 22,6% din respondenți, o cotă egală cu cea a întreprinderilor ce au declarat că situația s-a îmbunătățit în acest sens. Prin urmare, comparativ cu celelalte elemente analizate, cota antreprenorilor care consi-

Compared to 2019, the number of respondents who felt that access to new equipment and technologies improved, in 2021 these improvements exceed more than twice the proportion of those who stated that the situation had worsened. This can be explained by the implementation of projects aimed at supporting entrepreneurs in this field. However, half of the surveyed enterprises did not notice significant changes, either positive or negative in this area. In terms of workspace availability, a greater percentage of respondents reported improvement (20%) compared to those observing a decline (15.2%). However, the majority of respondents (64.8%) saw no significant change. Regarding raw materials and supplies, 22.6% of respondents reported a deterioration in access, a figure equal to those who noted an improvement. Therefore, compared to access to working spaces, technologies and new equipment, the proportion of entrepreneurs reporting increased difficulty in acces-

deră că accesul la materii prime și materiale s-a înrăutățit este semnificativ mai mare (figura 2).

single raw materials and supplies is significantly higher (figure 2).

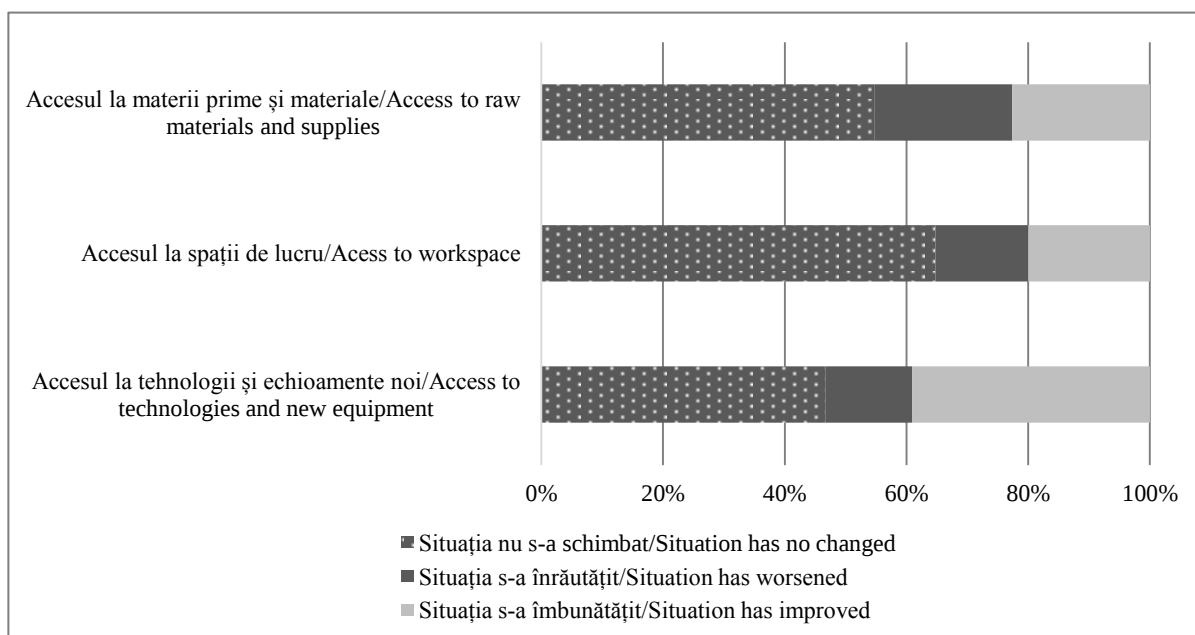

Figura 2. Percepția schimbărilor în accesarea materiilor prime, materialelor, spațiilor de lucru, tehnologiilor și echipamentelor noi/
Figure 2. Changes in access to raw materials, supplies, workspace, technologies and new equipment

Sursa: elaborată de autor în baza rezultatelor chestionarului/

Source: developed by the author based on survey results

Acest lucru confirmă încă o dată că războiul dintre Federația Rusă și Ucraina are un impact negativ asupra lanțurilor valorice ale întreprinderilor, acutizând problema accesului la materiile prime și materiale.

Date fiind criza economică și situația dificilă, în care s-au aflat întreprinderile din Moldova în anul 2022, provocate de un climat investițional extrem de incert, autoritățile publice și asociațiile de antreprenori și-au intensificat eforturile de a susține antreprenorii din țară prin diverse servicii. În pofida acestui fapt, 34,9% dintre respondenți au perceput accesul la diverse servicii de suport în vederea depășirii crizelor, pentru a face față insolvabilității afacerilor, „foarte dificil”, iar alți 33,7% drept „dificil”, însumând astfel două treimi dintre întreprinderile interviewate (figura 3).

This further confirms that the war between the Russian Federation and Ukraine has a negative impact on enterprise value chains, exacerbating the issue of access to essential raw materials and supplies.

Amid the economic crisis and challenging conditions faced by businesses in the Republic of Moldova in 2022, driven by an exceptionally uncertain investment climate, public authorities and business associations intensified their efforts to provide entrepreneurs with a range of support services. Despite these efforts, access to support services aimed at crisis management and business insolvency remained a significant challenge: 34.9% of surveyed businesses rated access as “very difficult”, and an additional 33.7% found it “difficult”, totalling two-thirds of respondents (figure 3).

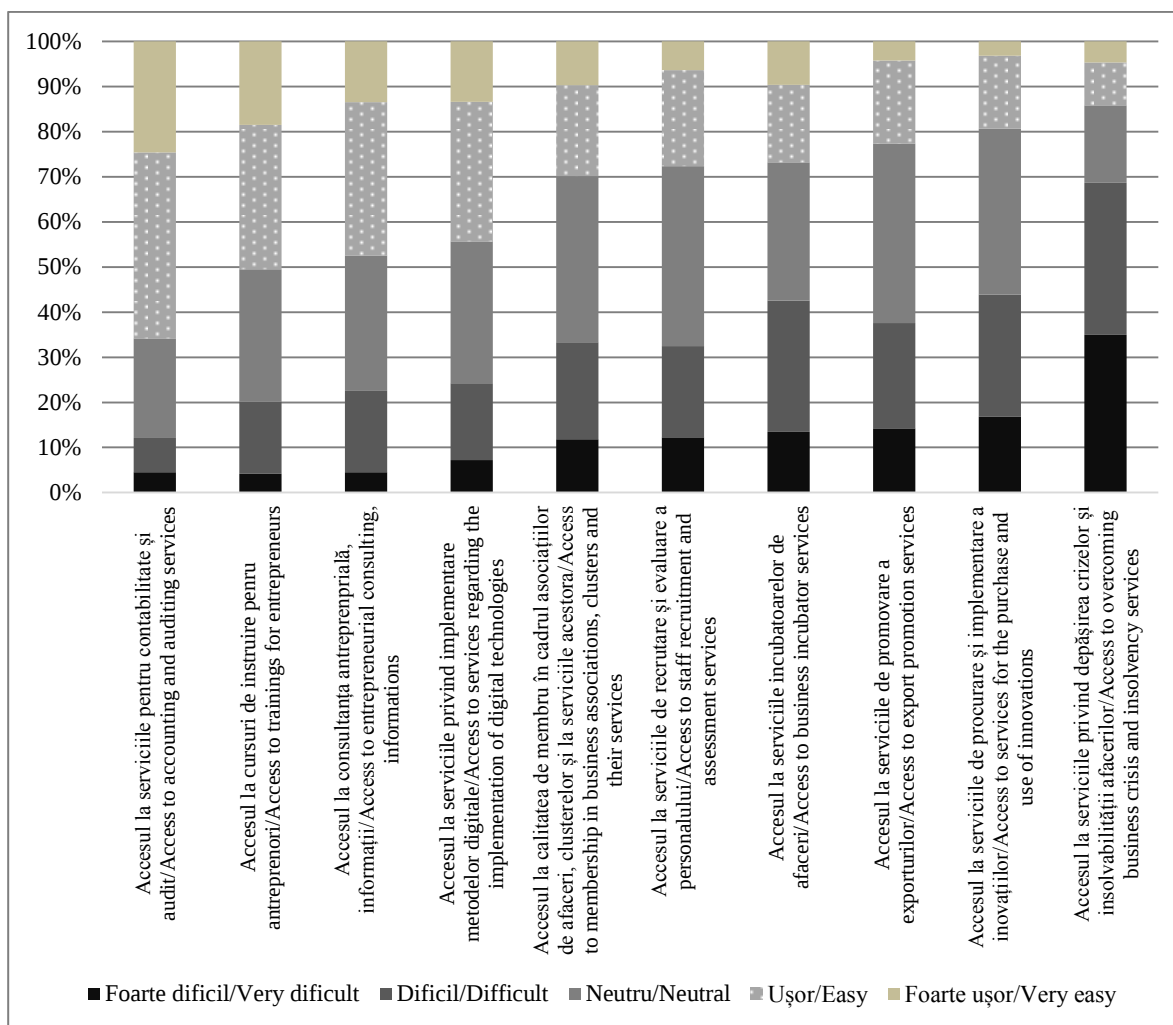

Figura 3. Accesul la serviciile de suport pentru dezvoltarea afacerilor în Moldova/

Figure 3. Access to business support services in Moldova

Sursa: elaborată de autor în baza rezultatelor chestionarului/

Source: developed by the author based on survey results

Totodată, 76% dintre antreprenorii chestionați au declarat că situația nu s-a schimbat comparativ cu anul 2019, în timp ce 12,4% au afirmat că lucrurile s-au înrăutățit în acest domeniu (figura 4).

În anul 2022, mai multe servicii de suport pentru afaceri au fost evaluate negativ: accesul la serviciile de achiziționare și utilizare a inovațiilor, accesul la serviciile de promovare a exporturilor, accesul la serviciile incubatoarelor de afaceri, accesul la serviciile de recrutare și evaluare a personalului, precum și accesul la calitatea de membru în cadrul asociațiilor de afaceri și clusterelor. Cu excepția serviciilor de recrutare și evaluare a personalului, cota antrepren-

Additionally, 76% of surveyed entrepreneurs perceived no change in the availability of these services compared to 2019, while 12.4% reported a decline in conditions (figure 4).

In 2022, several business support services were perceived as challenging: access to services for the acquisitions and use of innovations and access to export promotion services and access to business incubator services, access to recruitment and personnel evaluation services, and access to membership in business associations and clusters. Notably, except for recruitment and personnel evaluation services, entrepreneurs who reported improvements in accessing these services in 2021 compared to 2019, it was superior

norilor care au resimțit îmbunătățire în accesarea serviciilor în anul 2021, comparativ cu anul 2019, a fost superioară celor care au declarat o înrăutățire a situației. Totodată, peste 60% dintre respondenți nu au perceput nicio schimbare în ușurința accesării serviciilor date (figura 4).

to those who noted a decline. However, over 60% of respondents indicated no change in ease of access to these services (figure 4).

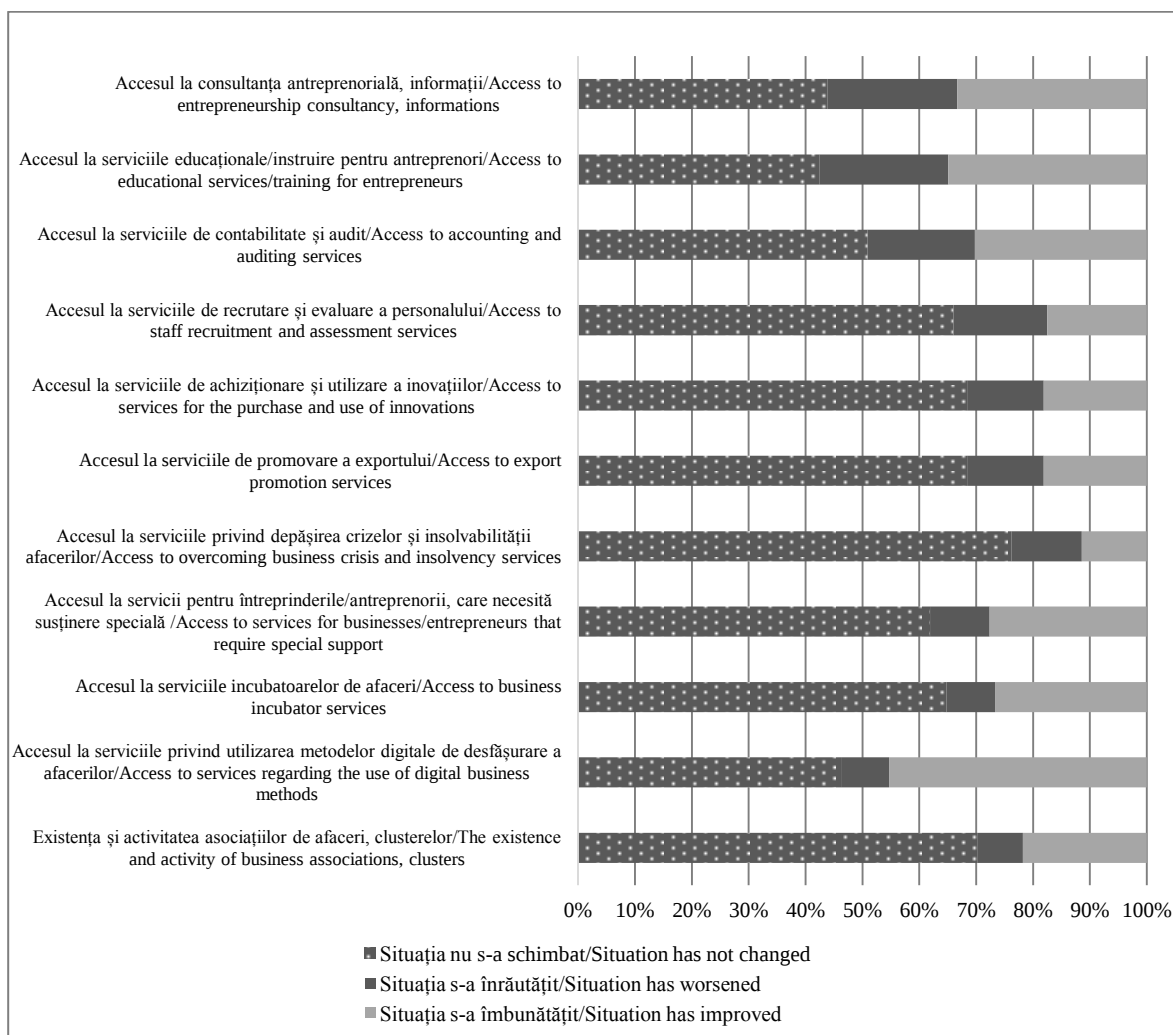

Figura 4. Percepția schimbărilor în accesarea serviciilor de suport pentru dezvoltarea afacerilor în Moldova/ Figure 4. Changes in business support services in Moldova

*Sursa: elaborată de autor în baza rezultatelor chestionarului/
Source: developed by the author based on survey results*

În baza acestor evoluții, se constată că serviciile de suport oferite întreprinderilor nu facilitează identificarea forței de muncă calificate – o constrângere critică pentru dezvoltarea afacerilor în Moldova. Astfel, sunt necesare eforturi suplimentare pentru susținerea asocierii antreprenorilor în diverse forme, consolidarea eforturilor comune în dezvoltarea afacerilor, stimularea activităților

These findings suggest that the existing support services do not effectively enhance businesses' capacity to access qualified labour – a critical barrier to business growth in the Republic of Moldova. Thus, additional measures are essential to encourage entrepreneurs to form associations in diverse formats, strengthen collective initiatives in business development, stimulate

inovaționale ale antreprenorilor și promovarea internaționalizării afacerilor acestora.

Pe de altă parte, în baza opiniilor antreprenorilor intervievați, se poate constata că aceștia beneficiază, în mare parte, de un acces facil la diverse servicii de consultanță în afaceri, instruire, servicii de contabilitate și audit, dar și de implementare a metodelor digitale, ceea ce reprezintă, în ultimă instanță, o formă de implementare a inovațiilor în afaceri, condiționată de șocurile suportate în ultimii ani de către antreprenori, precum criza cauzată de pandemia COVID-19, războiul de la hotarul estic, dar și de accelerarea transformării regionale a economiilor regionale și mondiale.

Ținând cont de rezultatele obținute în cadrul cercetării, putem constata că infrastructura instituțională și cea a serviciilor de suport pentru dezvoltarea întreprinderilor din Moldova se caracterizează prin multiple puncte forte. Totodată, există oportunități pentru dezvoltarea continuă a acesteia, în vederea susținerii înființării și creșterii întreprinderilor competitive în Moldova. Pe de altă parte, este esențial să fie luate în considerare punctele slabe și riscurile existente în dezvoltarea acesteia, pentru a valorifica la maximum potențialul actual. Aceste aspecte sunt detaliate în analiza SWOT prezentată în tabelul 2.

innovation within the entrepreneurial ecosystem, and promote the international expansion of Moldovan businesses.

On the other hand, according to the feedback from the surveyed entrepreneurs, they generally have relatively easy access to various business consulting services, training programs, accounting and audit services, and digital solutions. The adoption of digital innovations in business has been, in part, a response to the recent challenges faced by entrepreneurs, including the COVID-19 pandemic, the ongoing conflict on the eastern border, and the rapid transformation of both regional and global economies.

Based on the findings of the research, it can be observed that the institutional infrastructure and support services for business development in Moldova exhibit many strengths, while simultaneously offering opportunities for further enhancement to support the born and growth of competitive enterprises in Moldova. At the same time, it is crucial to address the weaknesses and risks inherent in its development to fully leverage the existing potential. The strengths, weaknesses, opportunities, and threats are outlined in the SWOT analysis, as presented in table 2.

Tabelul 2/Tabel 2

**Analiza SWOT a infrastructurii instituționale și a serviciilor de suport pentru afaceri/
SWOT Analysis of the Institutional and Support Infrastructure for Entrepreneurship**

Puncte forte/Strengths	Puncte slabe/Weaknesses
1	2
- Promovarea antreprenoriatului și creșterea competitivității constituie direcții de acțiune prioritare în documentele de politici publice cu viziune strategică pe termen lung/Entrepreneurship promotion and competitiveness growth are prioritized in long-term strategic public policy documents. - Cadru instituțional, legal și de reglementare în domeniu în continuă dezvoltare/The institutional, legal, and regulatory framework in the field is continuously developing. - Implicarea mai multor instituții din sectorul public la nivel central, local privat în susținerea antreprenoriatului/Engagement of multiple institutions from the public sector at central and local levels, as well as from the private sector, in supporting entrepreneurship.	- Cadrul de reglementare ambiguu în multe domenii cheie ale dezvoltării afacerilor/Ambiguous regulatory framework in many key areas for business development. - Rata înaltă a creditelor și disponibilitățile financiare mici ale antreprenorilor local, la care se adaugă educația financiară redusă a acestora/High credit rates and limited financial resources for local entrepreneurs, compounded by low financial literacy. - Educația antreprenorială și digitală redusă/Low levels of entrepreneurial and digital education. - Gradul jos de sofisticare a afacerilor locale/Low sophistication of local businesses.

Continuarea tabelului 2/Continuation of table 2

1	2
- Disponibilitatea și accesul facil al antreprenorilor la instruire și consultanță în domeniul afacerilor/ Availability and easy access for entrepreneurs to business training and consultancy. - Disponibilitatea infrastructurilor de susținere a afacerilor: ZEL, PI, Parc IT, incubatoare de afaceri și dezvoltarea în perspectivă a PM/Availability of business support infrastructure: (FEZ), (IP), IT Parks, business incubators, and MIP. - Succesul unor platforme investiționale, în special ZEL-uri și Parcul IT în atragerea rezidenților, prin facilitățile fiscale oferite și stabilitatea politicilor/ Success of some investment platforms, especially FEZs and IT Park, in attracting residents, mainly due to tax facilities and policy stability.	- Accesul limitat în profil teritorial la diverse infrastructuri fizice și de suport a afacerilor, inclusiv la capital uman/Limited territorial access to various business support and physical infrastructure, including human capital. - Capacitatea redusă a serviciilor de suport în afaceri de a ajuta antreprenorii să înfrunte diverse constrângeri critice: sporirea rezilienței la crize, instabilitatea politicilor, accesarea forței de muncă competentă, disponibilitatea spațiilor de activitate la costuri accesibile, internaționalizarea afacerilor și sporirea pieței interne ș.a./Reduced capacity of business support services to help entrepreneurs overcome critical business constraints: enhancing crisis resilience, policy instability, accessing qualified workforce, affordable activity spaces, business internationalization, and expanding the domestic market.
Oportunități/Opportunities	Riscuri/Risks
- Angajamentele Republicii Moldova în cadrul Acordului de Asociere UE - Republica Moldova pentru dezvoltarea antreprenoriatului, în special IMM-urile/Commitments under the EU-Moldova Association Agreement to develop entrepreneurship, especially SMEs. - Existența unui potențial de dezvoltare nevalorificat al IMM-urilor/Existence of untapped development potential for SMEs.	- Instabilitatea politicilor/Policy instability - Războiul de la hotarul de est al țării/ War at the Eastern Border of the country - Concurență acerbă în profil regional/Intense competition in the region - Accesul disproporționat al antreprenorilor la serviciile și infrastructurile publice de suport în afaceri/Unequal access for entrepreneurs to public business support services and infrastructure

Sursa: elaborat de autor/Source: developed by the author

Concluzii și recomandări

În Republica Moldova au fost create mai multe platforme investiționale menite să consolideze infrastructura de afaceri și să ofere antreprenorilor diverse facilități, printre care se numără un mediu fiscal mai favorabil și mai predictibil. Printre succesele notabile în acest domeniu se evidențiază dezvoltarea parcului IT și a zonelor economice libere, care au contribuit semnificativ la dezvoltarea antreprenoriatului.

Cadrul instituțional de susținere a mediului de afaceri s-a îmbunătățit, fiind implementate, de asemenea, mai multe programe și servicii menite să încurajeze antreprenoriatul. Aceste eforturi au ca obiectiv creșterea numărului de întreprinderi la nivel național și sporirea competitivității acestora. Cu toate acestea, în ciuda progreselor înregistrate în infrastructura de afaceri, antre-

Conclusions and recommendations

The Republic of Moldova has witnessed the establishment of several investment platforms aimed at strengthening business infrastructure and providing entrepreneurs with improved facilities, alongside a more favourable and stable tax environment. Notable successes in this domain include the development of the IT Park and Free Economic Zones, which have significantly contributed to the entrepreneurial landscape.

The institutional framework supporting the business environment has also evolved, marked by a range of programs and services designed to foster entrepreneurship. These efforts are intended to increase enterprise density nationwide and enhance the competitiveness of businesses. However, despite advancements in busi-

prenorii raportează încă un acces limitat la resursele esențiale, precum și la unele categorii de servicii necesare dezvoltării afacerilor, conform rezultatelor sondajului întreprinderilor realizat în anul 2022.

Mai multe servicii de susținere a afacerilor au fost evaluate negativ, în special cele legate de achiziționarea și utilizarea inovațiilor, promovarea exporturilor, accesul la serviciile incubatoarelor de afaceri, recrutarea și evaluarea personalului, precum și existența și activitatea asociațiilor de afaceri și a clusterelor. Comparativ cu anul 2019, totuși, exceptând serviciile de recrutare și evaluare a personalului, un număr mai mare de antreprenori a perceput îmbunătățiri în accesarea serviciilor menționate anterior.

În baza rezultatelor obținute, se pot formula câteva recomandări pentru consolidarea ecosistemului antreprenorial în Moldova:

- Autoritățile publice ar trebui să intensifice eforturile de monitorizare și evaluare a impactului planificat al politicilor implementate, în vederea sporirii competitivității și rezilienței întreprinderilor.
- Politicile ar trebui ajustate, ținând cont de necesitățile întreprinderilor, asigurându-le acces echitabil la beneficiile oferite de aceste inițiative.
- Este necesară consolidarea cadrului instituțional, pentru extinderea gamei de servicii de sprijin pentru afaceri, precum achiziționarea și implementarea inovațiilor, promovarea exporturilor și incubarea întreprinderilor, care ar putea îmbunătăți semnificativ mediul antreprenorial.
- Ar trebui să se acorde o atenție sporită politicilor de ocupare a forței de muncă, pentru a facilita accesul antreprenorilor la personal calificat și pentru a alinia competențele forței de muncă la cerințele pieței, pe termen mediu.

Notă: Articolul a fost elaborat în cadrul Subprogramului 030101 „Fortificarea rezilienței, competitivității și durabilității economiei Republicii Moldova în contextul procesului de aderare la Uniunea Europeană”, finanțare instituțională.

ness infrastructure, entrepreneurs still report limited access to essential resources, as evidenced by survey responses in 2022.

Access to several business support services is perceived as challenging particularly services related to innovation procurement and implementation, export promotion, services offered by business incubators, personnel recruitment and assessment, and business association membership and clusters. Notably, more entrepreneurs perceived improvements in these areas compared to 2019, except in recruitment and personnel evaluation services.

Based on these findings, several recommendations are proposed to strengthen the entrepreneurial ecosystem in Moldova:

- Public authorities should intensify efforts to monitor and evaluate the panned impact of implemented policies aimed at increasing business competitiveness and resilience.
- Policies should be adjusted taking into account the needs of businesses, ensuring equitable access to the benefits of these initiatives.
- It is necessary to strengthen the institutional framework in order to provide a broader range of support services, such as acquisition and implementation of innovations, export promotion, and business incubation, and could significantly improve the entrepreneurial environment.
- Employment policies should be prioritized to expand entrepreneurs' access to qualified labor, aligning workforce skills with business demand in the medium term.

Acknowledgments: The article was developed within the framework of Subprogram 030101 “Strengthening the resilience, competitiveness, and sustainability of the economy of the Republic of Moldova in the context of the accession process to the European Union”, institutional funding.

Bibliografie/Bibliography:

1. WORLD BANK. *Moldova Enterprise Survey 2019* [online] [citat 27.11.2024]. Disponibil: www.enterprisesurveys.org
2. VINOGRADOVA, N., BOLDURAT V. Assessment of infrastructure as a component of the entrepreneurial ecosystem in the Republic of Moldova: the opinion of entrepreneurs. In: *Economic growth in the conditions of globalization* [online]: International Scientific-Practical Conference: Conference Proceedings, 16th Edition, October 12-13, 2022, Chisinau. Chisinau: INCE, 2022, vol. 1, pp. 166-178 [citat 27.11.2024]. ISBN 978-9975-3583-7-8; ISBN 978-9975-3583-8-5 (PDF). Disponibil: <https://doi.org/10.36004/nier.cecg.I.2022.16.16>.
3. BIS. *Business Climate in the Republic of Moldova. Perception of foreign-owned companies*. Chișinău: Business Intelligence Services, 2019.
4. BIS, INCE. *Foreign Direct Investments: the impact on the economy of the Republic of Moldova* [online]. Chișinău, 2021. 57 p. [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://fia.md/wp-content/uploads/2021/09/FIA-Report_FDI-Impact-on-Moldovan-Economy.pdf
5. OECD, EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT. *SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2024 Building Resilience in Challenging Times* [online]. Paris, 2023. [citat 27.11.2024]. ISSN 24136883 (online). Disponibil: <https://doi.org/10.1787/24136883>.
6. KUMAR, S., SINGH, P. The Impact of Government Support on Small Business Performance. *Scholedge International Journal of Business Policy & Governance* [online]. 2023, 10(2) [citat 27.11.2024]. ISSN 2394-3351. Disponibil: <https://doi.org/10.19085/sijbpg100201>.
7. ABDALLA, M., AKINBOADE, O. A. Public Policy, Government Support and Entrepreneurship: Evidence from Developing Countries. *Journal of Economic Development*. 2021, 46(1), pp. 1-20.
8. ISKAKOVA, M. S., ABENOVA, M. K., DZHANYMLDAEVA, L. N., ZHUMAGALIEVNA, A. Z., TOLYSBAEVA, M. S. Methods of State Support of Innovative Entrepreneurship. The Example of Rural Tourism. *Journal of Environmental Management and Tourism* [online]. 2021, 12(2), pp. 466-472 [citat 27.11.2024]. Disponibil: [https://doi.org/10.14505/jemt.v12.2\(50\)](https://doi.org/10.14505/jemt.v12.2(50)).
9. SQUIRE PATTON BOOGS. Summary of European Governments' Financial Support: updated to include the Middle East. October 2022 [online] [citat 27.11.2024]. Disponibil: <https://www.squirepattonboggs.com/-/media/files/insights/publications/misc/summary-of-government-financial-support-europe/summary-of-government-financial-support-europe.pdf>.
10. *Economic Council to the Prime Minister*. Annual Report 2022. Chișinău, 2023.
11. *Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Programului Național pentru Promovarea Antreprenoriatului și a competitivității pentru anii 2022-2027* [online]: nr. 653 din 06.09.2023 [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139409&lang=ro
12. MITP. *Raport anual: 2023. Moldovan Innovation Technology Park* [online]. Chișinău, 2023 [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://mitp.md/p/public/files/Raport%20Anual%202023_Final.pdf.
13. *Strategia de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023–2030* [online] [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/11/STD_EN.pdf.
14. MDED. Raportul de activitate al Zonelor Economice Libere în Republica Moldova în anul 2023 [online]. Chișinău, 2024 [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2024/07/Raport_activitate_ZEL_2023-1.pdf.
15. MDED. Raportul de activitate a parcurilor Industriale în Republica Moldova pentru anul 2023 [online]. Chișinău, 2024 [citat 27.11.2024]. Disponibil: https://mded.gov.md/wpcontent/uploads/2024/07/Raport_activitate_PI_2023.pdf.

16. *Hotărârea Guvernului privind aprobarea programului pilot de creare a Platformelor Industriale Multifuncționale* [online]: nr. 748 din 13.10.2020 [online] [citât 27.11.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123627&lang=ro
17. *Hotărârea Guvernului pentru aprobarea regulamentului cu privire la Fondul de garantare a creditelor pentru întreprinderile mici și mijlocii* [online]: nr. 828 din 20.08.2018 [citât 27.11.2024]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr24_78.pdf
18. IEP. *Raport cu privire la evaluarea documentelor de politici economice care vizează mediul de afaceri*. Chișinău, 2019.
19. *Hotărârea Guvernului privind aprobarea Strategiei Naționale pentru atragerea investițiilor și promovarea exporturilor pentru anii 2016-2020* [online]: nr. 511 din 25.04.2016 [citât 27.11.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=92287&lang=ro.
20. GATEWAY AND PARTNERS. *Identifying the Perception of the Business Climate in the Republic of Moldova through Direct Surveys of Private Exporting Companies*. Chișinău, 2019.
21. *Programul de dezvoltare strategică a Agenției de investiții pentru anii 2022-2026* [online] [citât 27.11.2024]. Disponibil: https://invest.gov.md/wp-content/uploads/2024/06/PDS_AI.pdf.
22. CONSILIUL ECONOMIC PE LÂNGĂ PRIM MINISTRU AL REPUBLICII MOLDOVA. *Raport anual 2022* [online] [citât 27.11.2024]. Disponibil: <https://consecn.gov.md/wp-content/uploads/2023/04/Annual-Report-of-the-Economic-Council-to-the-Prime-Minister-of-Moldova-2022.pdf>.